

Molenverhalen

Gerard Ottevanger

Gerard Ottevanger (1952) groeide op in de Tweemanspolder in Zevenhuizen, op de Bovenmolen. Hij werkte jarenlang op het Bureau Molens van de provincie Zuid-Holland.

Ik kom uit een gezin van zes kinderen, waarvan ik de op een-na-jongste ben. Mijn vader werkte als molenaar op de Bovenmolen van de molenviergang in de Tweemanspolder. Hij was de vijfde generatie Ottevanger op de molen. In het jaar dat ik werd geboren is de viergang stilgezet. Een elektrisch gemaal nam de functie van de viergang over. Ik heb de verhalen over mijn vaders werk dus vooral uit overlevering.

Hij heeft wat afgesjouwd

Als beroepsmolenaar was mijn vader in dienst van het polderbestuur. Zij waren ook eigenaar van de molens. Een molenaar had een vast salaris, maar dat was niet genoeg om van te leven. Mijn opa had een salaris van 91 gulden in het jaar, dus voor je bestaan was je ook afhankelijk van andere inkomsten.

Van het polderbestuur had mijn vader een stuk dijk in gebruik gekregen. Daar had hij een paar koeien, schapen en een varken lopen. Bij mooi weer werkte hij als daggelder bij de boeren. Dat waren vaak dezelfde boeren die in het polderbestuur zaten. Met slecht weer moest hij meestal malen met de molen. Op zich een goede combinatie, maar als het gewas net groeide en het nog lang geen oogsttijd was, hadden de boeren niet altijd een daggelder nodig. Dan was het schraal in het keukentje bij moeders.

Toen de molens niet meer maalden en mijn oudste broer naar de middelbare school in Gouda ging, begon het financieel te knellen en is

mijn vader in de bouw gaan werken.

Er werd hier in Zevenhuizen destijds het nodige gebouwd, dus er was veel werk. Toen die aannemer hier klaar was startte hij met een project in Puttershoek, dus toen stond mijn vader 's ochtends om zes uur aan de weg te wachten op het busje met zijn collega's. Hij heeft wat afgesjouwd.

Molenverhalen is een uitgave van Erfgoedhuis Zuid-Holland.

Het *oral history* project Molenverhalen heeft tot doel kennis en verhalen op te tekenen over de poldermolens in Zuid-Holland.

Het project wordt mogelijk gemaakt dankzij de provincie Zuid-Holland, Fonds 1818 en het Prins Bernhard Cultuurfonds.

Interview: Ellen Steendam en Marloes Wellenberg

Redactie: Marloes Wellenberg

Met medewerking van Lisette Albers, Agnes Smit en Marion Loomans

© 2019 Erfgoedhuis Zuid-Holland
www.erfgoedhuis-zh.nl

Postadres

Postbus 3092
2601 DB Delft

Contact

T 015 215 43 50
E molenverhalen@erfgoedhuis-zh.nl

Eigen baas, zolang het goed ging

Zodra er water was en er stond wind, moest er gemalen worden. Ja, ook 's nachts en op zondagen. Wij gingen als gezin naar de Hervormde Kerk in Zevenhuizen, dus werken op zondag had niet de voorkeur. Maar noodzaak was noodzaak. Contact met het polderbestuur ging meestal via één persoon. Toen mijn vader molenaar was, was dat Leen van Dorp, de voorzitter. Er was ook een technisch opzichter van de polder. Als er een klacht was over het mechaniek van de molen, werd dat met hem besproken. Moeten we het repareren, kunnen we het niet anders oplossen? Kan je het niet uitstellen? Zo gingen die discussies.

want op zo'n moment had een boer wel eens de neiging om dat achter in de polder bij de molenaar af te reageren.

Ik heb in de Alblasserwaard wel eens gehoord dat een molenaar midden in de nacht door twee boeren uit zijn nest werd geklopt. Zo van "Hup, malen met die molen! Er staat zulk hoog water." Toen die molenaar bezwaar maakte en zei dat het niet hard genoeg waaide zeiden ze: "We zullen het zien, je bent gewoon een luie vent." Toen moest hij de molen opzeilen en laten draaien. Maar dat lukte gewoon niet, want er stond onvoldoende wind. Geleidelijk aan is er, mede dankzij vereniging De Hollandsche Molen,

Gerard Ottevanger in het Molenmuseum in Zevenhuizen (foto Ellen Steendam)

De molenaars, dus ook mijn vader, waren 100% "eigen baas", maar alleen zolang het goed ging. Want als het water op peil was, was je de beste molenaar, maar als het water te hoog stond, was het mis. Dan lag het óf aan de molens óf aan de molenaars en vaker aan een combinatie van die twee. Het is ook wel te begrijpen, want boeren zijn net mensen. Als je boer bent en je aardappels staan te rotten op het land omdat er te veel water staat, dan zit je vol emotie. Ook een molenaarsgezin verlangt daar niet naar,

heel veel aan modernisering en verbetering van wieksystemen gedaan waardoor er capaciteitsvergroting kwam. Dat heeft veel geholpen. Een molen had daardoor net wat meer power en kon vaker malen, ook met minder sterke wind. Maar de mechanisering leidde er ook toe dat molens overbodig werden. De molens zijn in feite over-gedimensioneerd. Hier in de relatief kleine Tweemanspolder konden de molens de bemaling op zich makkelijk aan bij voldoende wind, maar ze werden toch

vervangen door een gemaal, omdat vier molens onderhouden ook duur was.

Opa en oma in het zomerhuis

Opgroeien op een molen was voor mij vanzelfsprekend. Het was geen keuze, het wás gewoon zo. Je wordt daar geboren en groeit daar op. Wonen deden we beneden in de molen. Iets minder dan de helft van de ruimte ging op aan het onderwiel en scheprad. Aan de andere kant had je dan een kamer en een keukentje en daartussen de gang van deur tot deur. Want een molen heeft twee ingangen, omdat je er niet in of uit kan aan de kant waar de wiken draaien. Op zolder is op een gegeven moment een kamertje gebouwd dat mijn ouders als slaapkamer gebruikten. Wij kinderen sliepen op de eerste en op de tweede zolder, de vroegere rookzolder. Mijn opa en oma woonden in het zomerhuis naast de molen. Die hadden daar hun eigen keuken en bedoeninkje. Ze woonden met ons op één erf, maar in principe konden ze zichzelf bedruipen. Alleen bij het ouder worden, toen mijn oma niet meer in staat was om te koken, moest er wel eens het een ander overgestoken worden.

Door de blubber

Destijds was de weg naar de molen nog niet geasfalteerd. Om op school te komen moesten wij over een pad met veel klei, slib, karresporen en grote kuilen. Vooral in oogsttijd was het één en al bagger. Ik kwam regelmatig met een rugtasje op school waar mijn schoenen inzaten, want ik liep met laarzen de polder uit. Vooraan in de polder woonde een boer waar mijn fiets mocht staan. Vandaaruit fietste ik dan verder naar school, want door klei en bagger heen fietsen ging natuurlijk niet.

Op school was ik een buitenbeentje. Dat bedoel ik niet negatief, dat had gewoon een praktische oorzaak. We woonden ver van het dorp en om bij ons thuis te komen moest je door de blubber heen. Je probeerde met je broers en zussen terug naar huis te gaan, je was op elkaar

aangewezen. Je ging niet ergens anders heen om te spelen, dat deden we bij de molens. Op molen nr. 3, waar nu Jan Spruit molenaar is, woonden toen leeftijdsgenootjes. Boele heette die familie. Daar trokken we veel mee op. Ook met twee families die allebei Van Vliet heetten, aan de overkant van de Rotte, hadden we veel contact. Ik had het prima naar mijn zin in de polder.

“Jan, wakker worden”

Mijn moeder was een boerendochter. Zonodig steunde ze mijn vader bij zijn werk als molenaar. Ze hield bijvoorbeeld de molen in de gaten als mijn vader in de stal koeien moest melken of als hij oververmoeid in de stoel zat te slapen. Dan moest er toch iemand naar de lucht kijken. Als ze het niet vertrouwde was het van: “Jan, wakker worden. Kijk eens naar de lucht of het nog goed gaat.” Toen de molen buiten bedrijf was genomen werd het riet niet meer zo goed onderhouden. Na elke storm lag het riet door de molen heen en moest zij alles weer vegen en schoonmaken.

Ook in de moestuin hielp ze mee, bijvoorbeeld bij de oogst. Veel tijd had ze niet, want zij moest het gezin draaiende houden. Stroom was er niet, dus veel handwerk, en een molen is bewerkelijk. Haar grootste zorg was om elke keer weer de boodschappen binnen te halen en haar kinderen schoon op school te krijgen. Daarover kon ze wel eens klagen. Ik kan het me ook wel voorstellen, want het is een hele opgave als je zes van die opschietende kinderen hebt die allemaal onder de klei thuis komen en die je de volgende dag weer schoon naar school wil hebben.

Regenwater

Leidingwater en elektriciteit hadden we eerst niet. Stroom is er pas vanaf '62, '63 gekomen, waterleiding enige tijd erna. We gebruikten regenwater dat we opvingen in een put bij de schuur. Water opvangen van het rieten dak van de molen kon niet, dat was niet te drinken. Ik weet nog dat de waterput in de zomer letterlijk

‘uitgeput’ raakte. Dan roeiden we met een roeiboot met een stuk of acht melkbussen erin naar de Hollevoeterbrug in Moerkapelle, daar mochten we bij een boer water tappen. Een

Rotte had als eerste in de buurt telefoon. Als er gebeld moest worden gingen we dus naar “buurvrouw Leens”, dat was de voornaam van mevrouw Van Vliet. We moesten dan wel eerst

Bouw van het stoomgemaal in de Tweemanspolder, 1951 (Collectie Nationaal Archief CC 0)

intensieve klus, want het duurde wel even voordat je acht melkbussen van 40 liter per stuk gevuld had met een slangetje vanaf de kraan. Daar was je zomaar driekwart dag mee kwijt en dan moesten we nog terug ook. De heenweg ging altijd wel aardig, maar op de terugweg lag de boot zo diep dat er nog maar een stukje boord boven water stak. En als er dan een harde zuidwesterwind stond... We bleven wel aan de luwe kant roeien, maar tijdens het laatste stuk moesten we de Rotte oversteken. Dat was best weleens spannend.

Wij hebben in die zin wel meegekregen dat water een kostbaar goed is. Dat gold ook voor andere dingen. Ik herinner me jongens op school die een halve boterham weggooiden. Dan keek ik mijn ogen uit: “Waarom doe je dat nou? Dat is toch verspilling, joh!” Als ik iets niet lustte, werd het aan de koeien gegeven. Niet weggegooid.

Bellen aan de overkant van de Rotte

De familie Piet Van Vliet aan de overkant van de

overvaren natuurlijk, dus in de wintertijd als het begon te vriezen stond je weleens te dubben. Er zou eigenlijk gebeld moeten worden, maar als het vroom kon je met de boot halverwege vastlopen op het grondijs en dan zou je de boot beschadigen. Naar de overkant varen om bij de burens te bellen, was dan niet verstandig. In dat geval sukkelden we toch maar naar het dorp.

Piepend borstje

Ik was astmatisch aangelegd en dat betekende dat ik op de lagere school nogal eens moest verletten. Een piepend borstje. Toen ik een jaar of tien was werd ik onderzocht in het ziekenhuis. Ik moest mijn bloesje uitdoen en zat in mijn hemd te rillen. Om allergieën te testen kreeg ik toen een stuk of dertien schrapjes op mijn arm, waarop met verschillende vloeistoffen testen werden gedaan. Daar heb ik zelf nog stof voor moeten verzamelen: in sigarettendoosjes van mijn vader moest ik huisstof meenemen van de zolder waar ik sliep, uit de woonkamer, de

keuken enzovoort. Nadat de stofjes waren aangebracht, had ik binnen de kortste keren een zeer felle reactie. Ik kreeg zo'n dikke arm dat ik mijn bloesje niet meer aankon.

Ik wist wel dat ik de rooklucht van mijn vader niet aangenaam vond, maar in het ziekenhuis zeiden ze feitelijk dat mijn hele woonomgeving faliekant fout was. Nogal een heftige conclusie. Met mijn vader en moeder werd besproken hoe ze er het beste mee om konden gaan. "U zult toch één en ander moeten saneren thuis", kregen ze te horen. "Kunt u dat riet niet van de molen afhaken?" Weten die mensen veel over de historische waarde van molens. Er is toen boven op zolder een kamertje getimmerd voor mij. Een ingrijpende verandering. De Stichting tot Instandhouding van de Molenviergang van de Tweemanspolder was toen al eigenaar. Ook funest voor mij was een koerduif in een hokje in de kamer. Kortom, mijn gezondheidssituatie verbeterde niet echt.

Uiteindelijk overleed mijn oma die in het zomerhuisje bij de molen woonde. Mijn opa was al eerder overleden. Toen zei ik: "Weet je wat, ik sleep mijn bed het zomerhuis in." Dat bleek een uitstekende oplossing. Ik had er ook wat ruimte en een plank aan de muur. Daar kwamen mijn molenboekjes op te staan. Zodoende ging ik al op mijn twaalfde op mezelf wonen [lacht]. Ik at natuurlijk wel gewoon thuis. Het was niet zo dat we geen contact meer hadden. Ik vond het fijn zo, maar mijn moeder had er aanvankelijk wel moeite mee.

Jan Lunenburg

Van ons gezin van zes kinderen zijn mijn jongere broer Johan en ik de enigen die zijn doorgegaan met het bedienen van molens. Hoewel, mijn oudste zus en haar man zijn in hun woonplaats Vaassen actief in een stichting die ervoor zorgde dat daar de korenmolen werd verhoogd en nieuw draaiwerk kreeg. Een andere broer was in Nieuwerkerk aan den IJssel nauw betrokken bij de sanering van een maalderij en de restauratie van molen Windlust.

De interesse van Johan en mij voor het werken met molens is gekomen toen er draaidagen werden ingesteld, op vaste zaterdagen. Toen kwam er actie met de molen en dat was heel leuk voor ons. Wie ook invloed had was Jan Lunenburg, die bij ons op de molen was ondergedoken in de oorlogsjaren. Hij is toen getroffen door het molenvirus en dat heeft hem nooit meer losgelaten. Hij kwam regelmatig bij ons op bezoek en later heeft hij zijn verzameling molendocumentatie aan het Molenmuseum (*in Zevenhuizen, red.*) nagelaten.

Jan was een buitenman, een vrijgezel en een *freewheeler*. Die werkte alleen als hij geld nodig had. Daarna was het van: "Nou, ik heb even geen geld nodig, maar daar is een molenrestaurant, daar ga ik op af." Dan ging hij bij wijze van spreken op zijn Solexje naar de Achterhoek. Dan deed hij weer eens bij een molenaar hier een bakkie, dan weer eens daar. Hij was een geweldige verteller en daardoor een graag geziene gast. Zo bouwde hij een heel molennetwerk op. Hij kon heel goed met mensen omgaan. Dat was ook zo leuk aan Jan: rangen en standen, het maakte hem allemaal geen fluit uit. Ik was eens met hem ergens in Noord-Holland. Daar was een molengeval waar geen uitzicht op herstel verwacht werd. Dat zinde Jan niet. Een hoop volk bij die molen. Jan hoorde dat de burgemeester er ook bij was. "O, de burgemeester, die vent moet ik even hebben." Dus dan stapte Jan er naartoe: "Moet jij eens even goed luisteren naar me...." Waar wij bij wijze van spreken schoorvoetend naar zo iemand toe zouden gaan, was Jan heel direct. Dan zag je in de ogen van die bestuurder: wat moet ik hiermee, zo'n zwerver? Want Jan zal best wel een keer zijn broek gewassen hebben, maar of dat één of twee jaar geleden was, was niet altijd zichtbaar, zal ik maar zeggen [lacht]. Jan verstond wel de kunst om binnen enkele zinnen duidelijk te maken wat hij van de gemeente verwachtte.

Molenverhalen

Op schouw

Jan Lunenburg organiseerde ook molenexcursies. Dan kwam hij eens met die en dan weer met een ander bij ons langs. Hij vroeg ons ook wel eens mee naar een molen. Mijn broer Johan en ik vonden dat wel interessant en zo kwamen we dan eens hier, dan eens daar. In Kinderdijk, of in Aarlanderveen. Zelf woonde hij op een eiland aan de Uiterweg in Aalsmeer, bij de Westeinderplassen. Daar mochten we ook een keer komen kijken. Dat was heel apart, kan ik je zeggen. Jan had daar geen stroom. Op het schuurdak had hij een molentje staan waar hij zijn wasmachine mee aandreef. Doordat we met Jan op sjouw gingen, kwamen we natuurlijk bij allerlei molens over de vloer. Ook gebeurde het

De Bovenmolen in Zevenhuizen in 1957 (Collectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed CC BY SA)

dat pa meeing en dan werd er al snel tegen ons gezegd: "Help even met de molen, dan kunnen de vaders even bijpraten." Het leren bedienen van molens ging op die manier heel vanzelfsprekend.

Gilde van Vrijwillige Molenaars

Op een gegeven moment (1972, red.) werd het Gilde van Vrijwillige Molenaars opgericht. Daar

kan je een opleiding tot vrijwillig molenaar volgen en dat heb ik toen gedaan. "Ben je nou belazerd", hoorde ik dan. "Jij bent toch een molenaarszoon. Jij hoeft toch geen opleiding te volgen. Jij kan het toch al?" "Nou als ik het toch al kan, waarom zou ik dat diploma dan niet even halen?", was mijn reactie dan. Praktijkles volgde ik op verschillende molens. In mijn vrije tijd en in vakanties ging ik op mijn bromfiets naar molens in de wijde omgeving.

De eerste molens waar ik draaide waren de Rietveldse en de Groenendijkse molen in Hazerswoude. Ook bij de molenviergang in Aarlanderveen was ik vaak te vinden. Daar hielp ik vooral op de Putmolen, waar de familie Slingerland woonde en werkte. Ik trok gewoon op met de familie, dat was nog eens heel gezellig ook. Daarnaast kwam ik regelmatig bij Piet van den Bosch, molenaar van de Bovenmolen daar. Ook op Kinderdijk was ik geregeld te vinden. Later kreeg ik op vaste basis molens onder mijn hoede: zo woonde en werkte ik 12 jaar als vrijwillig molenaar op de Ondermolen hier in Zevenhuizen. Ik raakte ook meer en meer betrokken bij het Gilde van Vrijwillige Molenaars. Ik zat al in het bestuur van het landelijk gilde, toen de provinciale afdelingen werden opgericht. Zodoende werd ik de eerste voorzitter van de afdeling Zuid-Holland.

School

Mijn schoolopleiding is trouwens warriger verlopen en daarbij speelde mijn allergie een rol. Het advies was dat ik het beste naar de mulo kon gaan. Dus ik naar die school in Gouda. Ik vond het taai, maar pakte het toch op. Op een gegeven moment werd ik vaak ziek, raakte ik achter op school en kwam in een negatieve spiraal terecht. Toen ik weer eens bij een geneesheer kwam, zei die: "Jij zou veel meer buiten moeten zijn. Een binnenklimaat is gezien jouw ontwikkeling niet slim."

Eén van de leerkrachten stelde voor dat ik naar een groenopleiding zou gaan: de Hugo de Vries

in Rotterdam. Ik ben daar toen maar eens gaan kijken. Ik reed op de fiets langs de Rotte naar het Kralingse bos, waar die school stond. Eerst zeiden ze: “je kunt niet van school veranderen door zomaar even aan te komen fietsen”, maar uiteindelijk mocht ik meelopen met een praktijkles in de tuinen. De leraar was een zekere meneer Hendriks. “Kijk eens, we hebben hier een gast”, zei die de leerlingen. “Zullen we hem vragen een stukje voor ons te spitten? Dan kunnen jullie straks laten zien hoe goed jullie het kunnen dankzij de lessen die jullie gehad hebben.” “Nou, dat is goed, hoor”, zei ik. “Hoe wil je het hebben?” “O,” zei Hendriks, “heb jij wel eens van ‘spitten’ gehoord dan?” Nou bij mijn vader, Jan Ottevanger, had ik zeker wel spitten geleerd. Wij hadden namelijk een grote groentetuin bij de molen. Dus ik aan de slag. Ik was daar zo’n vijf minuten bezig en na afloop lag het hoekje tuin er keurig bij. Dat vonden zij ook, dus dat was een aardige binnenkomer.

Een aantal dagen later kreeg ik bericht dat ik een paar dagen mee mocht komen draaien. Het grappige was dat ik een talent bleek te hebben voor het onthouden van Latijnse bomen- en plantennamen. Gek, want als je me zou vragen een zin in het Frans te zeggen, wordt het niks, bij wijze van spreken. Maar die Latijnse namen floepten er zo uit! Dan kwam diezelfde mijnheer Hendriks weer met een emmer takken uit het Kralingse bos. De takken waren bladloos, want het was winter. De leerlingen moesten dan opschrijven van welke boom- of plantensoort een zekere tak was. “Jij hoeft nog niet mee te doen, hoor”, stelde mijnheer Hendriks me gerust. “Ik kijk wel hoe ver ik kom”, zei ik. Ik geloof dat ik 80% van de namen goed had. Doordat ik thuis altijd in de natuur was, had ik ongemerkt planten en bomen leren herkennen. Tenslotte ben ik dus naar die school gegaan en heb ik daar de opleiding tot vakbekwaam hovenier voltooid.

De stoute schoenen aan

Toen ik vanuit school stage moest lopen kon ik

wel in Rotterdam aan de slag bij een hoveniersbedrijf, maar daar werd ik niet vrolijk van. Al die autogassen. Ik heb toen opnieuw de stoute schoenen aangetrokken en ben naar het kantoor van een recreatiegebied gegaan dat bij de Rotte werd aangelegd. Daar was ooit een houtzagerij. Ik vroeg of ik de chef kon spreken. “Ja, maar ik heb geen afspraak met jou”, zei die. “Dat klopt, maar kunnen we die dan maken?”, vroeg ik. Ik legde uit waarom. “Ja, maar ik heb geen mensen nodig”, zei hij. “O, maar als ik hier zo eens langs de Rotte fiets, krijg ik de indruk dat er zat werk te doen is”, zei ik. “Ik kan me voorstellen dat u geen extra personeel kunt betalen, maar niet dat u geen mensen meer nodig heeft. In dat geval moet u niet vergeten dat ik als stagiair een goedkope kracht ben.” Dat veranderde de zaak. Hij droeg één van zijn onderdanen op om een stageplek voor me te regelen. Samen met een collega kwam die op het glorieuze idee me bij één van hun aannemers te stallen. Zo kwam ik bij het recreatieschap van het Provinciaal Bureau Zuid-Holland te werken.

Aan het werk

Binnen de kortste keren werd ik verantwoordelijk voor de kantoortuin. Later moesten er zwembaden worden aangelegd. “Jouw ding!”, kreeg ik te horen. “Je onderhoudt maar een beetje het contact met de aannemers.” Best hoor, dacht ik. Nadat ik van school kwam kreeg ik bij het Recreatieschap een betaalde aanstelling. Toen liep ik op een keer de opzichters van het toenmalige Bureau Molens van de provincie Zuid-Holland tegen het lijf: De Kramer en Vellekoop. Die kende ik natuurlijk omdat ze regelmatig bij onze molen kwamen. “Nou ja,” zei De Kramer, het hoofd van het bureau, “wat doe jij nou hier?” Ik legde hem uit hoe ik bij de provincie in dienst was gekomen. Hij vertelde toen dat ze binnenkort de zeilen op de molens in Kinderdijk gingen voorleggen. Ze hadden mij ook vaak aan de Kinderdijk gezien en hij vroeg of ik niet zou willen helpen. Ik zei: “Nou, zeg maar wanneer, dan houd ik mijn

zaterdagen vrij." "Daar komt niks van in", zei De Kramer. "Dat hoeft je niet buiten werktijd te doen." Hij nam contact op met het Recreatieschap en vroeg of hij me even een paar weken mocht lenen. Op die manier ben ik bij het molenbureau betrokken geraakt.

Dus zo ging ik met Vellekoop mee naar Kinderdijk om de molens draaiklaar te maken. Dat gebeurde volgens een jaarlijks ritueel: De zeilen werden op het Middenpad uitgerold. Daar zou je nou toch niet meer aan moeten denken, met al die toeristen die daar rondlopen. Dat waren toen nog van die oude katoenen zeilen. Dan zaten we op onze knietjes die zeilen met vet in te smeren. Daarna moesten we de zeilen overroeien naar de molens. Vervolgens moesten we de molens kruien. Nee, dat was geen licht karwei. Het gebeurde ook altijd in mei, op van die hete dagen. Dan moesten we ook nog kruipalen lichten. Ik voelde me als het ware een soort beginnend molenmaker en heb er veel van opgestoken. De Kramer kwam dan kijken. "En, heb je er zin in?", vroeg hij. "Ja, hoor," zei ik, "het gaat goed."

"Volgende vraag!"

Eind zeventiger jaren, denk ik dat het was, kwam in de Provinciale Staten bij de rondvraag aan de orde dat het provinciaal molenboek erg verouderd was. Dat was een boek met foto's en gedetailleerde informatie van alle molens in Zuid-Holland. De laatste uitgave was van 1963. De gedeputeerde keek naar de verantwoordelijk ambtenaar, De Kramer dus, en vroeg: "Is dat zo?" "Dat klopt", antwoordde die. "O, nou", zei de gedeputeerde, "Over drie maanden heeft u een nieuw molenboek. Volgende vraag!" Nou dat was natuurlijk een domme uitspraak, hoe kon hij nou beloven dat er binnen drie maanden een nieuw molenboek zou zijn? Dat heeft de gedeputeerde later ook wel toegegeven. Maar De Kramer zat er mee natuurlijk. Op een achternamiddag was ik ergens aan het werk, toen het districtshoofd van het Recreatieschap aan kwam rijden in zijn lelijke

eend. Het was zo'n grote stevige vent, dus die eend hing altijd scheef. Hij kwam eruit met een chagrijnige kop en riep: "Ik wil jou over een half uur op kantoor zien!" Hij stapte weer in en reed weg. Ik dacht: wat heb ik fout gedaan? Ik keek nog eens naar mijn schoffel: heb ik iets verkeerd geschoffeld of zo? Dus ik naar kantoor. Klop, klop, naar binnen in de kamer van de districtschef, die zei: "Wat jij aan het uitspoken bent, weet ik niet, maar je moet morgenochtend om acht uur in Den Haag wezen." Ik zei: "Oh?" Ik wist verder van niks. Maar wat bleek: De Kramer had geregeld dat ik moest assisteren bij het werk voor het molenboek. Hij had mijn afdelingshoofd gebeld en gezegd: "Ik heb Gerard drie maanden nodig!" Het hoofd kon hier geen nee op zeggen, want er was immers een toezegging gedaan aan Provinciale Staten dat het molenboek in drie maanden klaar moest. Alle luiken gaan dan open, hè. De griffier had toestemming verleend. En zo werd ik voor drie maanden uitgeleend aan het molenbureau. Op mijn afdeling, het Recreatieschap, waren ze er niet blij mee, want omdat het om tijdelijke detachering ging, mochten ze geen vervanger aanstellen.

Het verste hoekje van de provincie

De volgende morgen ging ik dus naar het provinciekantoor in Den Haag en sprak met De Kramer. Hij zei: "Ik heb een lijstje gemaakt van de gegevens die we allemaal nodig hebben over de molens: ga jij die maar halen. Ik stel voor dat je morgenochtend in het verste hoekje van de provincie, in Ouddorp, begint." "Nou dat is goed", zei ik. "Neem wel een zaklampje mee", waarschuwde hij van tevoren. Ik moest namelijk alle kammen en staven tellen, maar ook de roelengte opmeten en dergelijke. "Maar heeft u die gegevens niet al uit het verleden?", vroeg ik. "Ja, maar als je toch bij die molens bent, kun je het evengoed nameten."

Dus ik zit boven in de molens, helemaal onder het vet, die gegevens op te kalken. Toen ik 's avonds thuiskwam, dacht ik: wie kan daar nog wijs uit worden? Weet je wat? Ik tik het even uit.

De volgende maandag kwam ik op kantoor en leverde mijn getikte rapportjes in. Op een gegevens moment kwam meneer Den Dulk, het onderafdelingshoofd. Dat was een kiene man, maar zijn lichaam wilde niet meer zo, dus je hoorde hem al van verre aan komen sloffen in de gang. Hij had die rapportjes in zijn hand. Hij zei: “Wat zie ik, meneer Ottevanger, kunt u tikken?” Dat was in die tijd een enorme binnenkomer, want het was een bijzonderheid als je als ambtenaar zelf een schrijfmachine kon hanteren. Alles werd destijds nog handgeschreven bij van die grote typekamers

Vellekoops hart lag meer bij de techniek van molens en zo konden we elkaar aanvullen. Dan had ik bijvoorbeeld de roelengte van de molen in Herkingen gemeten en dan werd dat op kantoor naast de al bekende gegevens gelegd. “O,” concludeerde De Kramer dan, “op de centimeter af hetzelfde.” Maar er zat ook wel eens een verschil in, dat begrijp je. Zo hebben we dus al die informatie bij elkaar gekregen voor het nieuwe molenboek.

Vergeet niet, er was geen ruimte om uren in archieven te gaan zitten spitten. Alles moest snel, want we stonden onder tijdsdruk, maar het

De Bovenmolen in de Tweemanspolder (Collectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed CC BY SA 4.0)

aangeleverd. Op die manier heb ik de meeste rapportjes over de molens gemaakt. Ook Leen Vellekoop heeft zo een aantal molens nagemeten.

Van het een kwam het ander, want ik vond het boeiend om ook historische informatie over de molens te verzamelen en die gelegenheid kreeg ik. Ik verzamelde een en ander in de bibliotheek, of via ambtenaren bij de polderarchieven van Waterstaat. En ik sprak met molenaars en molencontacten. Zo zette ik als het ware een netwerkje op van personen waar ik informatie kon halen. De Kramer vond dit heel fijn. Leen

duurde uiteindelijk heel wat langer dan drie maanden natuurlijk...

“Als je het niet erg vindt, wil ik je graag houden”

Toen deze opdracht af was, werd er opnieuw een vraag aan het molenbureau gesteld door Provinciale Staten: er moest een draaipremieregeling komen. Om te stimuleren dat molens zouden draaien, zouden moleneigenaren een premie krijgen, op basis van het aantal omwentelingen die de wieken jaarlijks maakten. De Kramer zei toen: “Er is hier

zo veel werk en je werk voor ons gaat goed. Als je het niet erg vindt, wil ik je graag houden.” Zo werd mijn detachering bij het molenbureau opnieuw verlengd. Uiteindelijk kreeg ik daar een vaste aanstelling.

De relatie die ik met De Kramer had, heb ik als heel bijzonder ervaren. Als ik iets nieuws moest doen, gaf hij me vertrouwen. Hij voorzag me van zo veel mogelijk kennis. Het opstellen van die draaipremieregeling, bijvoorbeeld, vond ik best spannend. Dan zei hij: “Je gaat het gewoon proberen. Ik breng niets naar buiten voordat we het samen eens zijn. Je hoeft nergens bang voor te zijn.” Of dan zei hij ineens: “Ik ga op vakantie, maar er moet wel een speech komen voor een molenopening door de gedeputeerde. Jij bent aan de beurt om die te schrijven. Niet onzeker zijn. Je kan het!” Nou, dat is ook goed gelukt. De Kramer en zijn vrouw waren kinderloos en ik denk dat hij mij als een soort zoon beschouwde. Ik kwam ook wel bij hem thuis. Zijn vrouw was ook een soort moeder voor me, heel mooi en leerzaam. Op een bepaald moment moest hij kleiner gaan wonen. “Jij moet komen”, zei hij. “Ik ga een hele zoi boeken wegdoen, jij mag als eerste kiezen.” Hij was breed geïnteresseerd in geschiedenis. Nou, dat onderwerp lag mij wel. Door die gezamenlijke interesse groeide ons contact nog meer.

Oude Otje

Mijn jeugd op de molen en mijn molenaarschap zijn vanzelfsprekend profijtelijk geweest voor mijn werk bij het molenbureau. Voor een molenaar zijn de weersomstandigheden zijn grootste vijand óf zijn beste maatje. Niet in de gaten hebben wat voor weer het wordt, kan dodelijke gevolgen hebben. Als kind van een molenaar leer je hier oog voor te hebben. Ik herinner me goed dat ‘oude Otje’, zoals mijn zusters mijn vader vaak noemden, geregeld zei: “Denk erom: jij gaat naar school, heb jij een regenjas nodig of niet? Kijk naar de wolken!” Verder zei hij niks, want hij kon het moeilijk onder woorden brengen. Zo kwam ik weleens

kleddernat thuis, maar ik leerde op die manier wel kijken. De barometer en je ogen, dat waren in die tijd de belangrijkste instrumenten die je had. Daar moest je het mee doen. Daar heb ik later best voordeel van gehad, toen ik als opzichter samen met Vellekoop bij Kinderdijk de molens draaiklaar moest maken en min of meer het commando moest geven of we gingen draaien of niet. Op zo’n moment moet je voor 18 à 19 molens bepalen of de lucht die eraan komt voldoende vertrouwd is. Die verantwoording voelde ik dan best. Was dat het geval, dan ging de vlag op de bezoekmolen omhoog ten teken dat de molens mochten draaien. Vlag naar beneden? Stilzetten het hele spul. “Je bent te voorzichtig”, hoorde ik dan weleens van molenaars. Natuurlijk schatte ik het ook wel eens verkeerd in. Wat ik bijvoorbeeld moest leren, was dat de buienontwikkeling in Kinderdijk, waar de Lek en de Noord samenkomen, net even anders is dan in Zevenhuizen.

Van het opgroeien in de natuur en mijn groenopleiding had ik voordeel als ik overleg had met gemeentes over de molenbiotoop. Daar werd dan gesproken in hoeverre begroeiing en bebouwing de windvang van molens belemmert. Dan zeiden ze bijvoorbeeld: “Die boomsoort kunnen we alleen in die bepaalde maand snoeien.” Dan zei ik: “Bedoelt u die Aesculus? Nou, dan is dat alleen in deze gemeente het geval, want in de rest van de wereld gebeurt het gewoon zus en zo.” Met die achtergrondkennis kon ik plannen beter beoordelen. Na mijn hoveniersopleiding heb ik trouwens ook nog een schriftelijke studie weg- en waterbouw gevolgd. Ook daar had ik veel aan op het molenbureau, want daardoor kon ik vrij goed bestekken lezen.

Bestuurders

Wat ik ook leuk vond in mijn werk bij Bureau Molens, was het op de achtergrond “masseren” of warm maken van bestuurders voor het behoud van molens, om het zo te noemen. Ik

kreeg soms de indruk dat het historisch besef van gemeentebestuurders ophield bij het onthouden van een huwelijksdatum voor een zo-veel-jarig huwelijk waar ze geluk moesten gaan wensen. In Goeree-Overflakkee wilde bijvoorbeeld de opzet van een molenstichting maar niet goed van de grond komen. Dat was wel nodig, want er moesten diverse molens gerestaureerd worden. Ik had daar een keer overleg over met mevrouw Günther, de toenmalige gedeputeerde. Toen zei ik tegen haar: “Wat als ik het bestuur van de stichting voorstel om u voor de positie van beschermvrouwe te vragen? Hoe zou u hier tegen aan kijken?” Ze vroeg: “Beschermvrouwe? Wat wordt er als dan van mij verwacht?” Ik zei: “U fungeert als het ware als een soort oliespuitje. Het maakt het voor andere bestuurders moeilijk om achter te blijven.” Mevrouw Günther voelde er wel voor. Toen heb ik de voorzitter van de molenstichting, een van de burgemeesters op het eiland, benaderd en voorgesteld: “Wat als u de gedeputeerde eens vraagt om beschermvrouwe te worden?” Ik zei er maar niet bij dat ik het idee al bij haar ‘in de week’ had gelegd. “Joh, wat een aardig idee, maar denk jij dat ze daarvoor zou voelen?”, vroeg die. Ik zei: “Als je het niet vraagt, kom je er nooit achter. Stuur haar gewoon een amice-briefje om het te vragen.” Hij zei: “Hoe bedoel je?” Ik zei: “Nou, gewoon u stuurt haar een vriendschappelijk briefje, buiten de officiële kanalen om.” Nou, zo is het gegaan en het was een succes: doordat de gedeputeerde beschermvrouwe werd, gingen andere bestuurders harder hun best doen voor de molens op Goeree-Overflakkee.

Nooit genoeg

Gaandeweg ben ik bevorderd tot schrijver van het molenbureau. Dat betekende dat ik voorstellen voor Gedeputeerde Staten mocht voorbereiden en schrijven. Bijvoorbeeld voor de vaststelling van de budgetten voor molenonderhoud en voor restauraties. De Kramer was inmiddels met pensioen gegaan en

het molenbureau was onder een nieuwe afdeling komen te vallen: Cultuur. Binnen die afdeling was sprake van een eilandencultuur, vond ik. Tussen de verschillende cultuuruitingen, zoals bijvoorbeeld cabaret, dans of opera, was cultuurhistorie toch een beetje een buitenbeentje. Er was weinig belangstelling voor, in mijn beleving. Het overleg en getouwtrek over de verdeling van de budgetten, vond ik om die reden behoorlijk taai. Ik denk wel dat ik binnen de afdeling bekend ben komen te staan als iemand die vond dat de molens nooit genoeg hadden.

In mijn werk heb ik mooie kansen kunnen benutten voor de molens, bijvoorbeeld in het kader van de Reconstructie Midden-Delfland. Midden-Delfland is een cultuurhistorisch veenweidelandschap tussen Rotterdam en Den Haag en door de provincie was besloten dat het oorspronkelijke landschappelijk karakter van dit gebied zo veel mogelijk bewaard en gereconstrueerd moest worden. Met behoud van de bestaande landbouw en met ruimte voor recreatie. Rond 1983 is mij binnen dat kader gevraagd een inventarisatie te maken van de waterstaatkundige elementen en molens in dit gebied. Ik had zelf geen mogelijkheid om voor dit doel dagenlang in archieven te gaan spitten, maar kreeg hulp van mevrouw Scholten-Ballast uit Delft, een bevlogen molenliefhebster, en de heer Streefland, een autoriteit bij de Archiefinspectie in het Provinciehuis. Uiteindelijk heb ik een gedetailleerd rapport kunnen schrijven dat gepresenteerd is in de Statenzaal en dat van betekenis is voor de Reconstructie Midden-Delfland en voor de restauratie van de molens en het behoud van waterstaatkundige relicten. Die integrale benadering, daar ben ik nog steeds heel tevreden over. Die verdient mijn inziens navolging.